

פירוש רבינו אליקים

מקדמוני ותקיפי רבותינו הראשונים

על מסכת יומא

ושרידי פירוש רבינו גרשום על סוף המסכת

יוצא לאור על פי כת"י, עם ציונים ומקורות, ביאורים והערות

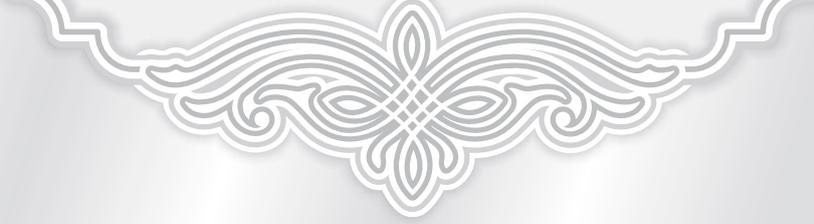
מבוא מקיף על המחבר ובית מדרשו

נערך ונסדר בס"ד על ידי

הרב אליהו חיים הלוי לרנר

מכון ירושלים - תשפ"ג

כל הזכויות שמורות
All rights reserved

אין להעתיק, לצלם או להדפיס
ספר זה ואפילו חלקים ממנו
ללא רשות בכתב מאת "מכון ירושלים" ע"ר
רח' גלעד 14, ת.ד. 100 ירושלים
office@machon-y.com

נדפס בישראל, דפוס המכון
מיסודם של השותפים
העוסקים במלאכת המתכת

Printed in Israel

פתח דבר

אפתחה פי בשיר ורננים להודות ולהלל פני שוכן מעונים, אשר פתח לפנינו הפתח להתקרב לשער בת רבים, ושזכינו לעסוק בדברי תורה של אחד מגדולי תקיפי קדמוני הראשונים, אשר כל תיבה ותיבה בדבריו מסוד חכמים ונבונים, ומלמדת דעת אף למבינים מדורות הראשונים כבני מלאכים, וכל שכן לנו ולדורנו בני אנשים שדומים כחמורים (שם ק"ג ז'), ואמנם אמרו חז"ל אן כי סכתא בגודא לגמרא וכי אצבעתא בקירא לסברא וכי אצבעתא בבירא לשכחא כנגד דורות הראשונים שליבן רחב כפתחו של אולם (עיון נ"ג א'), וכן אמרו טובה ציפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים (יומא ט' א'), ואשר ע"כ בעצם אין לנו שייכות כלל להבנת דבריהם, אך זה הוא רצון הבורא ית' שאנן אזובי הקיר נעסוק בדברי תורתם של רבותינו גדולי הראשונים, להתבונן ולדקדק בדבריהם אשר כל דיבור והגה שלהם הוא כגחלי אש רתמים, ונעמיק בהם עד כמה שיד כהה ודלה מגעת, ועל זה לבד אילו פיננו מלא שירה כים אין אנחנו מספיקים להודות ולהלל, ומה אשיב לדי' שזיכני לקרב אל המלאכה אע"פ שאיני ראוי לזה כלל, ולהשתדל לפרוש כשמלה את פירושו של רבינו אליקים על מסכת שלימה וגדולה העוסקת בקודש הקדשים ביום הקדוש, הרי היא מסכת יומא.

פותרחין בכבוד אכסניה של תורה, הידועה לשם ולתהילה ה"ה מכוון ירושלים, בית היוצר והמפעל הגדול להוצאת אלפי ספרים יקרים בכבוד ובהדר לפאר ולרומם תורת גדולי הראשונים והאחרונים מכל רוחב קשת אספקלריה המאירה של מוסרי התורה במשך למעלה מאלף שנים. תודה מיוחדת לראשי המכון האחים היקרים והחשובים אהובים לה' ולבריות, אהבי רבנן והם עצמם צורבא דרבנן, כל אחד בשמו הטוב יבורך שליט"א, אשר נותנים עיניהם וליבם ומשקיעים כוחות עצומים בכל ספר שמוציאים לאור שיצא ברוב פאר והדר חייוני ופנימי, ומהדרים התורה עם נרתיקה עד שנעשית התורה מפוארת בכלי מפואר, והם אלו אשר פתחו לי ברוח נדיבה לפתוח לי שערי צדק לאמר זה השער לה', ועי"ז נעשתה אבן שתיה זו לראש פינה. וכעת בגמר המלאכה אשר נקראת כולה על שםם [וכמאמרם ז"ל אין המלאכה נקראת אלא על שם גומרה] זכינו לברך יחד על המוגמר בהלל ובהודאה זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו.

רבות נעזרתי ע"י הערות והארות מתלמידי חכמים לומדי מסכת יומא בפרט ועוסקים בקדשים בכלל, כולם יבורכו מפי עליון, וברובם נזכרים בפנים בשמם. אכן עיקר הלימוד בדברי רבינו ובדיקת הכת"י נעשה בחברותא יחד עם בני הבכור הרה"ג רבי מאיר שליט"א, ואילולי חלקו הגדול לא היה ניתן להוציא הספר לאור, וגם לרבות שאר בני וחתני שליט"א אשר גם הם האירו עיני בכמה מקומות, ובזה הנני מברך להם

ולמשפחותיהם שיזכו לרוב ברכה והצלחה, הם וכל אשר להם כל הימים. ובנוסף אציין כמה ת"ח שרבות נעזרתי על ידם בעברם על חלק מההערות, הרה"ג רבי נחום ברנט שליט"א, הרה"ג רבי יוסף בן-חורין שליט"א, והרה"ג רבי מנחם אדלר שליט"א, הצד השווה שבהם שכולם איתמחו בהוצאת חיבורים חשובים הן מחידושי קדמונים והן מחידושי עצמם, ואכן זכיתי על ידם ובעזרתם לבירור סולת נקיה בחלקים חשובים מהפירוש. ברצוני להודות עוד להיקר מאוד הרב קלמן אליאס שליט"א מטורונטו, שנעזרתי ע"י בתבונה ובמעש בשלבים האחרונים של הכנת הספר (והוא פילס דרך בשיטת רבינו בעשיית בתי התפילין, וכפי שהובאו פרטים רבים בשמו של רבינו בתוך דברי האו"י ובראשונים נוספים בהלכות סת"ם, ואשר הוא עתיד לפרסמו בקרוב). הודאה מיוחדת להרה"ג רבי ראובן קצואר שליט"א אשר ברוחב ידיעותו התורנית על הראשונים גדולי אשכנז בתקופת רש"י ובעלי התוספות, השכיל לכתוב מאמר מקיף במבט תורני מובהק על רבינו, תקופתו והשפעת תורתו, המאיר אלומי אור על רבותיו ופירושו, והוסיף גם בירור מקיף על הפירוש ה'מיוחס' לרבינו גרשום, אשר במשך הדורות העלו מגדולי ישראל וגם חוקרי התקופה שאולי בכלו או בחלקו ראוי לייחסו לרבינו, ומתוך המאמר עולות הערות חשובות בשיטת רבינו.

אודה מכל הלב להרב הגאון רבי יוסף גרינפלד שליט"א חבר מערכת 'מכון ירושלים', אשר יגע וטרח לעבור על כל הספר מהחל ועד כלה, ותחת שבט ביקורתו, אך באהבה ובחיבה, לימד איזון חיקר ותיקן דברים הרבה בטוב טעם ודעת, חלקו רב מאוד בהשלמת הספר בכדי שיהיה ראוי להעלותו על שולחן מלכים כיאות לאחד מתקיפי קדמוני הראשונים.

כמו כן אודה מאוד להרה"ג רבי חיים אייזנשטיין שליט"א אשר בעינו הזך בעמל ויגיעה עבר על כל הספר והעמידו בלשון מזוקק שבעתיים, להרב יוסף סלומון שליט"א על עימוד הספר בטוב טעם ודעת ביפה תואר וביפה מראה, ואחרון אחרון חביב לידיד נפשי הרב הגאון רבי אריה בוקסבוים שליט"א אשר ניצח במסירות על כל המלאכה מקטון ועד גדול, בחן ובחסד בדעת ובנעימות.

ויהי רצון שיזכו כל אחד ואחד מתלמידי חכמים אלו שליט"א להתברך בכלל ובפרט ממקור הברכות בכל מילי דמיטב במדה גדושה ויהי נועם ה' א' עלינו, ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו.

•••

אף דעיקר פירוש רבינו כבר יצא לאור בשנת תשכ"ד ע"י חברת מקיצי נרדמים, ושוב במהדורת צילום בשנת תשמ"ה, מ"מ אחרי שכבר זמן רב לא נמצא הספר בשוק כלל ונעשה נדיר ביותר, אזרנו חיל לערוך הכל מחדש בדקדוק העתקת הכת"י מתחילה, ובפרט לפי התפתחות האפשרות להצגת הכת"י תחת עין המחשב בתנאים נוחים להגדיל ולהקטין האותיות, וכל זה יחד עם לימוד צמוד של הסוגיות בעיון, ובס"ד מרובה זכינו

שבכל דף ודף הובהרו ותוקנו דברים רבים, וברוב הפעמים הדברים יסודיים מאוד, עד שניתן לומר שהוא אור חדש על הפירוש החשוב הזה.

נקדיש כמה מילים לתיאור הכת"י ממנו העתקנו את פי' רבינו, כת"י מינכן 216, רובו העתקת פירוש רש"י על רוב סדר מועד, אולם במסכת יומא אינו מעתיק את פרש"י אלא את 'פירוש רבינו אליקים', מלבד הדפים האחרונים למסכת, ששם חוזר להעתיק את פרש"י, ואולי משום שלא היה לפניו פרש"י למסכת רק משם ואילך, או שמא לא מצא מפירוש רבינו בסוף המסכת ולכן העתיק במקומו פירוש רש"י, ולפי זה יתכן דהיה לפניו פרש"י על כל המסכת. וגם אחרי העתקת פירוש רש"י לסוף המסכת העתיק הסופר על דפים אלו (ובדף לפני זה) מפירוש רבינו גרשום, שהוא פי' מקוצר מאוד כנגד אריכות לשונו של רבינו.

בדרך כלל הכת"י די ברור אבל יש דפים שניזוקו כגון הפירוש לדף י' וי"א (סוגיא דמזוזה) וכן בפרק ה' בפירושו לדף נ"ה - נ"ז, ושם היה טורח רב לפענח כל תיבה עד כמה שאפשר. אף בשאר העמודים של הכת"י הושקע כח וזמן לפענח כל התיבות כראוי, ובנוסף לזה כיון שכולו נכתב כרצף אחד בלי שום סימון למקום התחלת דיבור היה צורך לברר מהן התיבות של כל תחילת דיבור ואת מקום סוף כל דיבור.

קושי רב היה גם בבירור נוסח הגמ' שהיה לפני רבינו שהוא ללא ספק שונה מהנוסח שלפנינו, ואף אינו שוה בדיוק לנוסח מסויים מבין כתה"י של הגמ' מהנוסחאות שבכת"י שלפנינו, אם כי יש דמיון רב בין נוסחת רבינו לכת"י לונדון (לפנינו נהערום הוא מזוין כתי"ל) וכת"י אוקספורד (זוין נהערום נשם כתי"ל אוק), ולפעמים דומה לכת"י מינכן א' או ב' (הונא נשם כתי"ל מ' א' וז') או כת"י אנלאו (כתי"ל א' וז'), וכבר עמד על זה בדקדוקי סופרים במאות מקומות ונעזרנו הרבה בספרו אשר כל רז לא נעלם ממנו, גם נעזרנו הרבה בפרוייקט הנפלא 'הכי גרסינן' אשר מעמיד את הגירסאות השונות מכל כתה"י בכל קטע בש"ס זה לצד זה ומסייע מאוד בבירור שינויי הנוסחאות בכל דף ודף של 'התלמוד בבלי', ושם הועתקו כת"י נוספים כמו כת"י פרקוביץ (פטרנוג 1) וכת"י נוסף מגניזה בפטרבורג (שניהם זיינו נפיים כתי"ל) וכת"י קימברידג' (כתי"ל), וגם מעמיד את האפשרות לראות את גוף כתה"י השונים על כל קטע וקטע מהש"ס כל אחד במקומו, זכות הרבים תעמוד להם ולכל המסייעים להם לזכות בברכה הראויה להם.

צורת פירושו של רבינו דומה מאוד לפרש"י, ביאור רצוף לפי לשון הגמ', ודרכו לבאר כמעט כל תיבה שבגמ' ולצרף לשון הגמ' גם בתוך הדיבור [ועד כדי כך שהשמטת פירוש משורה שלימה שבגמ' לפנינו הביא אותנו לבדיקה בכתבי יד שבגמ' אם נמצאת גירסא שחסרה שורה זו בגמ', וכמה פעמים אכן מצאנו וראינו שכך הוא הדבר].

פירושים רבים מביא רבינו בשמם של חכמי דורו אך לא מזכירם בשמם המפורש אלא ברמז. אחד הבולטים שבהם הוא מ"צ שפירושו מסתמא 'מורי צדק' וכך מופיע

גם פעם אחת בכת"י בפירושו לדרך ס"א ב' מורי צד', וכן העתיקו בשבולי הלקט ותניא ואגור קטע מדף ע"ז ב' ע"ש מורה (או מורי) צדק, [ואולי הוא כינוי לרבינו יצחק ב"ר יהודה, שאף רש"י מכנהו כך בפ"י למסכתין]. אולם יש רבים המכונים בר"ת, כמו ח"מ שיש שהציעו שהוא ר"ת 'חכמי מגנצא' [אולם אין זה יותר מהשערה בעלמא, וכן פיענוח שאר הר"ת להלן], ח"ע, שהציעו שהוא ר"ת חכמי עירי, ט"ן שניתן לפענחו כטעם נוסף, ט"א - טעם אחר, פ"ה - פירוש הקונטרס (אך לא פ"י רש"י), ובדף ג' יש גם ר"ת עא"ו לח"מ [ויש דוגמאות נוספות שרבינו נותן תואר למפרש ולא מזכיר שמו]. יש לציין שמחמת שרבינו התגורר במשך השנים בכמה מקומות ואין ידוע היכן נכתב פירושו, יש קושי מיוחד לדעת לאילו חכמים כוונתו בח"ע, האם לחכמי וורמייזא שהיא כנראה עיר מולדתו, או לחכמי מגנצא [שיתכן שזה פיענוח ראשי תיבות ח"מ וכנ"ל], או לחכמי שפירא שם דר בסוף ימיו. באחד המקומות מצאנו רמז למי כוונתו: בדף ל"ט ע"א מביא רבינו פ"י בשם ח"ע שרש"י במקום מביאו בשם רבינו יצחק הלוי ראש ישיבת וורמייזא, וא"כ יתכן שחכמי עירי הכוונה לחכמי וורמייזא. ועכ"פ היות שבדרך כלל לא ניתן להבין כראוי רמיזותיו, נוצר גם קושי כשחותם פירוש עם כמה ר"ת ומיד ממשך דבריו בפ"י נוסף, אם כוונתו להפריד בין החכמים בפירושיהם או לא, ובה חילקנו השמות ברוב פעמים לפי ההשערה דמתחלק הפירושים לפי החכמים, וד' יצילנו משגיאות.

הסופר שהעתיק את הפירוש כתב אותו עפ"י הקראת המקריא שלפניו ולכן קבע את כיתוב התיבות לפי היגויים, ותיבות כמו 'שני' כתב שיני, 'נרות' נירות, 'כמאן' כמן, 'גיזרי עצים' גיזרי עצים, 'דברות' דיברות, וכהנה רבות, ובהרבה מקרים פעמים כתוב כך ופעמים כך, ובכדי ליישר את הדרך ללומד שינינו תיבות אלו ואיחדנו את כולם לצד השוה ובדרך שנהוג לכותבם, אבל במקום צל של ספק השארנו כבמקור [כמו תיבת מיהא לא שינינו למהא, מחמת צד רחוק דהכוונה כמו 'נקוט מיהא פלגא'] או במקום שהרגשנו שלא יפריע להלומד [כגון תיבה שמופיעה רק פעם אחת או אין שינוי גדול] השארנו כמו בכת"י. בתיבות הלעז הוספנו גרשיים בפנים כמקובל ברש"י ובראשונים, בכדי שיבחין הלומד בזה ולא יתעכב לימודו מחמת כך. כמו כן בכמה מקומות הסופר קיצר בהעתקת לשון הגמ', שהשמיט תיבה או כתב וכו', העתקנו המשך לשון הגמ' והוספנו את התיבות החסרות בסוגריים עם הוספת כוכבית מקודם כזה [*], וכן בכמה מקומות שהסתפקנו אם חסרות תיבות מהכת"י ועכ"פ כשלא ניתן לקרוא כראוי בלא הוספת תיבה מסויימת או שתי תיבות, הוספנו את החסר ברצף הטקסט וסימנו כנ"ל.

גם סדר ההפסקות באמצע הפרק בהבאת קטעי המשנה ופירושו עליהם, היו ברוב המקומות בכת"י בשינוי מסדר המשנה והגמ' שלפנינו, וסידרנו אותם כפי הסדר של המשנה והגמרא שלפנינו, שכן רק כך יכול הלומד בשסי"ם שלנו ללמוד הדברים ברצף. כללו של דבר, יחד עם המאמץ להיות נאמנים לגוף הטקסט ולדקדק בקריאה והעתקת כל תיבה ואות כראוי, הגשנו את החיבור באופן שיהיה נגיש לכל צורב הלומד מסכת

מבוא

תולדות רבינו, רבותיו ותקופתו

הרב ראובן קצואר

א. תורת חכמי מגנצא

אחד מבתי המדרש החשובים ביותר בתולדות עמינו ובשלשלת מסירת התורה, הוא הנקרא בפי הקדמונים 'גאוני לותיר'. שם זה כולל בעיקר את חכמי מגנצא - וורמייזא בתקופה שקדמה לגזרות תתנ"ו (מסע הצלב הראשון). ישיבות אלו היו ככל הנראה בזמנם המרכז התורני הגדול והחשוב ביותר באירופה.

את יסודות בית המדרש במגנצא הניחו רבי משה ב"ר קלונימוס ובניו², אך לעיקר תפארתה הגיעה הישיבה בזמנו של רבינו גרשום מאור הגולה, ואף ממקומות רחוקים הגיעו לקבל ממנו תורה כמ"ש רבינו תתנ"ו³: 'רבינו גרשום מאור עיני הגולה וחכמי נרבונא וספרד שמשו לפניו'. בראשות הישיבה במגנצא ולאחר מכן בוורמייזא עמדו תלמידיו ותלמידי תלמידיו - הם הנקראים 'גאוני לותיר' - ומשם יצאה תורה לכל ישראל, עד חורבנם של הקהילות בשנת תתנ"ו. על זה כתב רש"י⁴: 'רבינו גרשום זכר צדיק וקדוש לברכה שהאיר עיני גולה וכולנו מפיו חיינו וכל בני גלות אשכנז וכיתים תלמידי תלמידיו הן'.

⁵ רבינו גרשום נפטר בשנת ד'תשפ"ח (וי"א ד'ת"ת), ואת מקומו בישיבת מגנצא מילאו תלמידיו רבינו אליעזר 'הגדול' ב"ר יצחק שנפטר בסביבות שנת תת"כ, ורבינו יעקב ב"ר יקר שנפטר בשנת תתכ"ד. לאחר מכן עמד בראשות הישיבה רבינו יצחק ב"ר יהודה תלמידו של ר' אליעזר הגדול, שאף הספיק ללמוד אצל רבינו גרשום, עד לפטירתו בסביבות תתמ"ה - תת"נ. במקביל התפתח מרכז תורני חדש בוורמייזא שם

1. עי' ס' הפרדס (מהד' עהרענרייך) הל' בשר
2. שו"ת מהרש"ל סי' כ"ה וסי' צ"ה, וראבי"ה סי' תקכ"ט.
3. ספר הישר שו"ת סי' מ"ו.
4. תשובות חכמי צרפת ולותיר סי' כ"א.
5. רוב הפרטים ההיסטוריים לקוחים מספרו של א' גרוסמן, 'חכמי אשכנז הראשונים'.

כיהן רבינו יצחק ב"ר אלעזר הלוי המכונה 'סגן לוי' שג"כ עוד הספיק ללמוד אצל רגמ"ה אך רבו המובהק היה ר' אליעזר הגדול, עד לפטירתו בסביבות תתל"ה - תת"מ.

התלמיד המפורסם ביותר מאותם ישיבות, הוא ללא ספק רבינו שלמה ב"ר יצחק - רש"י. הוא הגיע מצרפת ללמוד תורה במגנצא אצל ר' יעקב בן יקר, שם קיבל תורה גם מפיו של ר' יצחק בר יהודה, ולאחר מכן נדד לוורמייזא שם קיבל תורה מפיו של ר"י הלוי. את שלושת רבותיו אלו מביא רש"י רבות בפירושו ובתשובותיו, וכן שמועות בעל פה בשם מובאים רבות בספרי דבי רש"י: הפרדס, האורה, סידור רש"י, מחזור ויטרי וכו'. תלמידים ידועים נוספים מאותם ישיבות הם: רבינו שלמה ב"ר שמשון, שכיהן כראש ישיבת וורמייזא לאחר פטירתו של ר"י הלוי; רבינו מאיר ב"ר שמואל, חתנו של רש"י ואביהם של רשב"ם ור"ת; רבינו יצחק בר אשר - ריב"א, ראש בעלי התוספות באשכנז; רבינו יהודה ב"ר יצחק, בנו וממשיכו של ר"י בר יהודה; רבי נתן בר מכיר (ואולי גם אחיו רבי מנחם רבי נחמיה ורבי יקר שחיברו את הספר 'מעשה המכירי' בו פסקים רבים מרבי יצחק בר יהודה).

אחד מחשובי תלמידיה של ישיבת מגנצא, שיתכן ויש לו חלק נכבד בהפצת תורתה, הוא רבינו אליקים הלוי. באותה תקופה עדיין לא היה פירוש מסודר ומקובל לתלמוד, ובישיבות מגנצא וורמייזא עסקו רבות בכתיבת פירושים לתלמוד. רש"י מצטט הרבה מפירושי רבותיו - ר"י בר יקר, ר"י הלוי ור"י בר יהודה, חלקם שמועות שקיבל מהם בע"פ, אולם בהרבה מקומות מצטט את לשונם מתוך פירוש (שקוראו לפעמים 'יסוד') שכתבו⁷, ואף מפירושי תלמידי רבותיו⁸. כמו"כ רבינו נתן בר יחיאל מרומי שג"כ חי באותו דור, מביא בספרו 'הערוך' הרבה פעמים 'פירוש חכמי מגנצא'⁹. כפי שיתברר להלן, כנראה שגם פירושו של רבינו גרשום הנמצא בידינו לחלק ממסכתות הש"ס, לא נכתב ע"י רגמ"ה עצמו, אלא נסדר בישיבת מגנצא ע"י תלמידיו ותלמידי תלמידיו (אולי על פי שמועות בע"פ ממנו). ככל הנראה לרבינו אליקים יש חלק נכבד בכתיבת אותם פירושים, ויש הרואים בו את כותב הפירוש המיוחס לרגמ"ה, וראה להלן חלק ג' שהארכנו בזה. יש לציין את העובדה שפחות ממאה שנה אחרי רבינו אליקים, אנו

6. הספר אינו נמצא כיום, וחלקים ממנו נמצאים בספר הנקרא 'מעשה הגאונים'.
 7. ברכות ל"ט א' ד"ה דורמסקין; נ"ז ב' ד"ה מקום; שבת ס"ו ב' ד"ה בחללא; ס"ז א' ד"ה לכיפה; ס"ח א' ד"ה למעוטי; פ' ב' ד"ה עד; צ"ב א' ד"ה שכן; קי"ט א' ד"ה סינינה; קנ"ו ב' ד"ה במערב; ר"ה כ"ח א' ד"ה התוקע; ל"ב א' ד"ה כנגד; סוכה ל"ה ב' ד"ה תני; מגילה ט"ו ב' ד"ה נדדו; יבמות כ"ה א' ד"ה מקום; שם ד"ה דומי; מ"ח ב' ד"ה אבל; נ"א ב' ד"ה ואין; נ"ח ב' ד"ה רב פפא; גיטין י"ד ב' ד"ה טב; י"ט א' ד"ה במי; ס"ט א' ד"ה עדיף; שם ב' ד"ה ושייפא; פ"ב א' ס"פ הזורק; קידושין י"א ב' ד"ה התוקע; ב"ק ל"ז ב' ד"ה התוקע; נ"ב א' ד"ה ושמואל; ס"א א' ד"ה אבל; ק"ד א' ד"ה לקיטו; ועוד.
 8. שבת י' ב' ד"ה משקל; נ"ט ב' ד"ה תרי; ס"ה א' ד"ה הא; מגילה כ"ו א' ד"ה הואיל; גיטין ל"ו א' ד"ה בשביעית.
 9. עי' להלן הע' 85.

מוצאים בספרו של רבינו יהודה ב"ר קלונימוס משפירא - 'יחוסי תנאים ואמוראים'¹⁰, שהוא מסתפק על פירוש למסכת נזיר מיהו מחברו: 'שמעתי שנוסחו מפי רבינו יצחק ב"ר יהודה זצ"ל וכו' ויש שמטין פירוש זה משום רבינו אליקים הלוי זל"ע ופירוש שני הצדיקים הללו גאוני עולם קבלה בידם הוא'¹¹. כמו כן יש המייחסים חלקים מהפירוש שנדפס ע"ש רש"י בכמה מסכתות לאותו בית מדרש¹², ואולי אף לרבינו אליקים עצמו¹³.

רוב רובם של הספרים שנכתבו בתקופה ההיא לא נשארו בידינו, חלקם עלו השמימה בגזירות תתנ"ו יחד עם חכמי הקהילות, וכמו שקונן עליהם רבינו קלונימוס ב"ר יהודה¹⁴:

ועליהם זעקת שבר אזעק בנפש מרה, על שני מקדשי יסודם כהיום ערערה, ועל חרבות מעט מקדשי ומדרשי התורה, החדש השלישי בשלישי נוסף לדאבון ומארה, החדש אשר נהפך ליגון וצרה, ביום מתן דת שברתי להתאשרה, וביום נתינתה כמו כן אז חזרה, עלתה לה למרום למקום מדורה, עם תיקה ונרתקה והדורשה וחוקרה.

גם הפירושים שכן שרדו את הפרעות נדחקו מפני פירושו של רש"י 'שחבר בלשון צח וקצר אשר לפניו לא קם כמוהו'¹⁵, אשר עד מהרה התקבל כפירוש המקובל ביותר לתלמוד, ורק שרידים מעטים נשארו לנו לפליטה כמו פירושו הנוכחי של רבינו אליקים למסכת יומא.

ב. רבינו אליקים¹⁶ הלוי

לא ידוע לנו פרטים רבים על חייו של רבינו אליקים, אך ראשית יש להבדיל בינו לבין חכם אחר שחי בימיו אך צעיר ממנו בהרבה - רבינו אליקים ב"ר יוסף, חותנו של

נספח א', ירושתנו ד', תש"ע, עמ' רלה.
 13. בדפוס וילנא במנחות דף ע"ב ע"א כ' בשם ר' בצלאל אשכנזי דהפי' הנדפס ע"ש רש"י 'מפרק ואלו מנחות עד שתי הלחם אינו מפי' רש"י ז"ל והוא של פרשן אחר'. ועתה נדפס ספר שיטה מקובצת למס' חולין מכת"י, ושם בדף כ"ג ע"א כ' דפי' זה הוא לרבינו אליקים. וע"ע להלן הע' 42.
 14. קינה לת"ב המתחילה: "מי יתן ראשי מים".
 15. ספר צדה לדרך לרבי מנחם בן זרח (תלמיד ר' יהודה בן הרא"ש) בהקדמתו.
 16. יש לציין שבחלק מהמקורות מופיע שמו בכתיב 'אליקום', אך כנראה שאין לזה משמעות. תופעה דומה אנו מוצאים ג"כ אצל רבינו אליקים ב"ר יוסף חמיו של ראב"ן שג"כ מופיע לעתים בספרי הפוסקים בכתיב זה.

10. ריב"ק משפירא - רבו של הרוקח - חיבר כעין אנציקלופדיה על כל חכמי התלמוד, ובתוך הדברים ביאר הרבה סוגיות בש"ס. רובו של הספר אבד, חלק קטן מאות ב' י"ל ע"י רנ"צ רבינוביץ בשנת תרל"ד בשם יחוסי תנאים ואמוראים, חלק נוסף בשם זה (אותיות ב-ט) י"ל ע"י רי"ל מימון בשנת תשכ"ג, אות י' י"ל ע"י רמ"י בלוי בשנת תשנ"ד בשם ערכי תנאים ואמוראים.
 11. יחוסי תנאים ואמוראים מהד' מימון ע' מר זוטרא.
 12. הדף הראשון של מס' תענית, מס' מו"ק, חלק מפי' רש"י למס' נדרים, מס' נזיר, מס' הוריות, פרקים ז' - י' ממס' מנחות (עי' הערה הבאה), ג' דפים אחרונים ממס' בכורות, מס' מעילה, ומס' תמיד. עי' מאמרו של הרב יהודה כהן, פירושי רש"י ובית מדרשו למסכת נדרים -

ראב"ן, שהיה מגדולי אשכנז בדורו, אותו אנו מוצאים במגנצא בשנת תתק"ה¹⁷. מיעוט הידיעות על שניהם וקירוב זמנם גרם לרבים לטעות שמדובר באדם אחד.

רבינו אליקים הלוי נולד בסביבות שנת ד'תש"צ. לא ידוע בבירור שם אביו, יש אומרים ששמו היה ר' משולם וי"א ר' קלונימוס¹⁸. בימי נעוריו חי בוורמייזא¹⁹ שם כנראה קיבל מרבי יצחק הלוי, ומסר לנו קצת שמועות מפיו²⁰. לאחר מכן עבר למגנצא שם קיבל מפי רבי יצחק בר יהודה שהוא היה כנראה רבו המובהק. רבינו אליקים בפירושו למס' יומא מביא כמה פעמים²¹ פירושים מרבו בכינוי 'מ"צ' - מורה צדק, וכן בספרי קדמונים נוספים נשארו כמה פסקים שנמסרו מפיו בשם רבו²². למרות שרבי אליקים למד באותם ישיבות שרשי למד ואולי אף באותם שנים, לא נמצא שום קשר ביניהם ואינם מזכירים כלל אחד את השני בכתביהם²³. אך בספר הפרדס שנכתב ע"י תלמידי רשי מוזכר רבינו אליקים בכבוד רב בתואר 'מורה צדק', תואר שנתכנה לפניו רבו רבי יצחק בר יהודה.

בעקבות שריפה שפרצה במגנצא בשנת תתמ"ד וחשש מפני המקומיים, קבוצה של יהודים עזבו את העיר ועקרו לשפירא שם נתקבלו בכבוד ע"י אדון העיר²⁴. כנראה שיחד עמם היה גם רבינו אליקים, שהקים ישיבה בשפירא, והנהיג שם את הקהילה עד לפטירתו כנראה בשנת תתנ"ה²⁵. ביחד עמו היה גם חתנו הגדול רבינו יצחק ב"ר

17. רא"ש ר"ה פ"ד סי' י"א. ח'.
18. ככל שחיפשתי לא מצאתי מקור קדמון שנזכר בו שם אביו, היחיד שמזכירו הוא ר' בצלאל אשכנזי (כנראה עפ"י כת"י שהיו ברשותו), אך כאן מתחילה הבעיה. במקום אחד (שו"ת ר"ב אשכנזי ס"א) מזכירו בשם ר' אליקים ב"ר משולם, אולם בכמה מקומות (עי' להלן הע' 75 והע' 78) קורא לו ר"א ב"ר קלונימוס או בקיצור 'ראב"ק' [אף שמדובר באותו מפרש ועי' הע' הנ"ל]. משום מה התקבל בעיקר השם 'משולם', ואיני יודע מהו המקור לזה.
19. בבית הקברות העתיק בוורמייזא נמצאו שתי מצבות של נשים שיש שרצו לומר שהן בנותיו. על מצבה אחת נכתב: 'בא בתמוז שנת תתמג נפטרה מרת חנה הבחורה בת אליקים הלוי נוחה עדן', על השניה נכתב: 'בכו לעומר שנת תתמח נפטרה מרת פריצא בת מר אליקים הלוי מנוחתה כבוד'. אולם אין שום סיבה לומר שאכן הם בנותיו, בעוד שברשימת הרוגי תתנ"ו של קהילת וורמייזא נמצא מר אליקים הלוי.
20. הגה"מ הל' אישות פ"י אות ח' ופי"ד אות
21. בדף כג. לא. מה. נג: סא: ע. עז: ועי' בפתח דבר מש"כ בענין זה.
22. מעשה הגאונים סי' כ"ז (עמ' 17); קובץ הלכות שנמצא בסי' רבינו שלמה ב"ר שמשון (לא הוא כותב הקובץ) עמ' רסב; שבה"ל סי' שי"ט (מעתיק קטע הנמצא בפ"י ליומא) ומשם בס' תניא ובאגור.
23. ברשימה שבשו"ת מהרש"ל כ' שקיבל עם רשי' מרבתינו, אך אינו מוכח שהיה ביניהם קשר כלשהו. ומש"כ בשיטמ"ק כתובות דף מ' ע"ב שהיה מרבתינו של רשי', צ"ע, דלא מצאנו בשום מקום שרשי' מביא ממנו. ומה שנזכר ברשי' עמ"ס נזיר, כידוע פי' זה אינו מרשי', עי' גליון הש"ס לרעק"א בתחילת המסכת.
24. כן כותב ר' שלמה ב"ר שמעון (או שמשון). אינו הנזכר למעלה ראש ישיבת וורמייזא, עי' גזירות אשכנז וצרפת (הברמן) עמ' נט.
25. עי' מ' בן גדליה, חכמי שפייר בימי גזרות תתנ"ו ואחריהם (נמצא באוצה"ח), עמ' 152. הוא מצטט מר' שלמה ב"ר שמעון (הנ"ל שם עמ'

אשר הלוי - ריב"א, שכיחן אחריו בראשות ישיבת שפיירא. מלבד חתנו הנ"ל וצאצאיו לא ידוע לנו על צאצאים נוספים לרבינו.

רבינו אליקים כתב פירוש על כל התלמוד, כן כותב הרא"ש בתשובה²⁶. גם ברשימה היסטורית שנעתקה ע"י מהרש"ל²⁷ נאמר שכתב פירוש על ד' סדרים. מתוך פירוש זה נשאר בידינו רק פירושו זה למסכת יומא, קטעים נרחבים מפ"י למסכת תענית²⁸, ואולי גם הפירוש למס' ב"ב הנדפס ע"ש רגמ"ה, והפ"י לסדר קדשים להנ"ל [או חלקים ממנו]²⁹. אך נשארו מעט ציטוטים בשמו בספרי הקדמונים ובכמה כתבי יד על מסכתות אלו: שבת³⁰, ראש השנה³¹, מגילה³², מועד קטן³³, כתובות³⁴, נדרים³⁵, נזיר³⁶, ב"ק³⁷, ב"ב³⁸,

(לח): 'ושנה אחת לפני בוא יום יי קודם שבאה הגזרה, מתו רוב הרבנים שבכל הקהילות ונפטרו החשובים שבישראל וכו'. רוב הרבנים הידועים לנו, חלקם נמצאים ברשימות הרוגי הגזרות, וחלקם ידוע לנו על פעילותם לאחר הגזרות. מבין הבודדים הידועים לנו שלא נהרגו ולא ידוע לנו שחיו לאחר מכן, נמצא רבינו אליקים שהיה מנהיג וראש ישיבת שפיירא, וכנראה שהוא מאלו שנפטרו שנה קודם הגזרה.

26. כלל א' ס"ח, ונכפל בכלל פ"ה ס"א. ועי' שם הגדולים בערכו.

27. שו"ת מהרש"ל סי' כ"ט.

28. חלק מזה נדפס בשנת תשי"ט בשם 'שרידיים מפירוש הר"א למסכת תענית', והוא ליקוט של פ"י רבינו אליקים מתוך כת"י המכונה 'חידושי גאונים' שבו חי' של ר"ח ר"ג ור"א עם הוספות של המלקט (קדמון מאד). אולם קיימים עוד כת"י עם פ"י נוספים של ר"א עמ"ס תענית. עי' הרב אשר זינגר, פירוש רבינו אליקים למסכת תענית, חצי גיבורים, ח', אלול תשע"ה, עמ' כג.

29. וראה להלן ח"ג בירור הענין בהרחבה. אגב, יש להעיר שראיתי מהעורכים והחוקרים שכתבו שלר' בצלאל אשכנזי היה את פירוש רבינו לכמה מסכתות מסדר קדשים, כיון שהוא מצטט אותו בכמה מקומות. אך האמת היא שכוונת רב"א לפי המיוחס לרגמ"ה שהוא עצמו מייחסו לפעמים לרבינו אליקים, עי' להלן הע' 78.

30. קטעים מפ"י הרשב"ם למסכת שבת, נספח לחי' המאירי עמ"ס פסחים, מהד' מ' בלוי, נ"י תשד"מ, דף ס"ט ע"ב.

31. קטעים מפ"י הרשב"ם למסכת שבת, נספח לחי' המאירי עמ"ס פסחים, מהד' מ' בלוי, נ"י תשד"מ, דף ס"ט ע"ב.

32. קטעים מפ"י הרשב"ם למסכת שבת, נספח לחי' המאירי עמ"ס פסחים, מהד' מ' בלוי, נ"י תשד"מ, דף ס"ט ע"ב.

33. קטעים מפ"י הרשב"ם למסכת שבת, נספח לחי' המאירי עמ"ס פסחים, מהד' מ' בלוי, נ"י תשד"מ, דף ס"ט ע"ב.

34. קטעים מפ"י הרשב"ם למסכת שבת, נספח לחי' המאירי עמ"ס פסחים, מהד' מ' בלוי, נ"י תשד"מ, דף ס"ט ע"ב.

35. קטעים מפ"י הרשב"ם למסכת שבת, נספח לחי' המאירי עמ"ס פסחים, מהד' מ' בלוי, נ"י תשד"מ, דף ס"ט ע"ב.

36. קטעים מפ"י הרשב"ם למסכת שבת, נספח לחי' המאירי עמ"ס פסחים, מהד' מ' בלוי, נ"י תשד"מ, דף ס"ט ע"ב.

37. קטעים מפ"י הרשב"ם למסכת שבת, נספח לחי' המאירי עמ"ס פסחים, מהד' מ' בלוי, נ"י תשד"מ, דף ס"ט ע"ב.

38. קטעים מפ"י הרשב"ם למסכת שבת, נספח לחי' המאירי עמ"ס פסחים, מהד' מ' בלוי, נ"י תשד"מ, דף ס"ט ע"ב.

כמו"כ ניתן לראות בספר ערכי/יחוסי תנאים ואמוראים⁹⁶ לרבינו יהודה ב"ר קלונימוס משפירא - שחי פחות ממאה שנה אחרי הערוך - שמזכיר כמה פעמים את פירושו של רבינו אליקים⁹⁷, ומביא ג' פעמים פירושים של רבינו גרשום בשם הערוך⁹⁸, ואילו את פי' של רגמ"ה בעצמו לא מביא אפי' פעם אחת. וזו הוכחה שלא היה לו פי' זה.

לאור כל הנ"ל קשה להניח שאכן לחכמי איטליה וספרד היה את פירושו של רבינו גרשום וחכמי אשכנז לא ידעו ממנו. ויותר מסתבר לומר שחכמי איטליה קראו את שמו של הפי' שנתחבר מפי תלמידי רגמ"ה על שם רבינו גרשום עצמו.

אולם על ההנחה שרבינו אליקים הוא מחברו או עורכו של הפי' יש מקום לערער, כיון שעל מסכת תענית יש פירוש מרבינו אליקים, ופירושו שונה לגמרי מהפי' המיוחס לרבינו גרשום. כמו"כ בכת"י של פי' ר"א למס' יומא חסר פירושו לסוף המסכת, ובמקום זה העתיק הסופר את פי' של רבינו גרשום. אולם פי' רגמ"ה מתחיל מדף פ"ג א' בעוד שפי' של ר"א מסתיים בדף פ"ד ב'. וא"כ נשאר לנו קצת משני הפירושים על אותם ב' דפים. ומעיון בפירושים מוכח שהם ב' פירושים שונים לחלוטין כפי שיראה המעיין, וכמו שציינן העורך בהערות שבדפים אלו במקומן.

עוד יש להעיר שהאו"ז⁹⁹ מביא קטע מפי' ר"א למס' ערכין, וזה אינו מתאים עם הפי' המיוחס לרגמ"ה שם.

והנה מעיון בפי' של ר"א ליומא בהשוואה לפי' רגמ"ה על סוגיות מקבילות במסכתות אחרות [במקומות שאין פי' אחד פשוט. והיינו שלפחות א' מהפירושים אינו כרש"י], נראה שעפ"י רוב אין הפירושים מתאימים¹⁰⁰. ומוכח שלא נתחברו ע"י מחבר אחד.

בתים שמחין, מפני שגשמי שנה מועטין ופירות משתמרין. נטה כלפי מזרח הכל שמחין. כלפי מערב הכל עצבין. ובפשטות נראה דגשמים מרובים או מועטים זה סיבת הדבר אם הפירות מרקיבין או משתמרין. והא דרוח מערבית הכל שמחין, מבואר ברש"י ביומא וברשב"ם בב"ב וכ"פ ר"א דהגשמים שקולין לא מרובין ולא מועטין, ולכן השער לא זול ולא יקר. והא דרוח מזרחית הכל עצבין, ברש"י מבואר דהיא מיבשת הזרעים, וכ"נ בר"א, וברשב"ם מבואר דיח בצורת. אמנם בפי' ר"ג פי' דרוח מערבית יש בו גשמים מרובין, ונראה מדבריו דעיקר הקובע אם הפירות מרקיבין או משתמרין אינו כמות הגשמים אלא הרוח, דרוח דרומית קשה לחיטים ורוח צפונית יפה לחיטים, ורוח מערבית יפה לחיטים, ומ"מ העניים שמחים דמחמת ריבוי

96. עי' לעיל הע' 10.
97. עי' לעיל הע' 11, 34, 42.
98. עי' לעיל הע' 95, וכן בערך רבי יהודה בן גמליאל. ובמהד' מימון ערך חנניה.
99. ח"ב סי' רט"ז.
100. להלן פירוט של פירושי רבינו אליקים במס' יומא, לעומת הפירוש המיוחס לרגמ"ה במסכתות אחרות בסוגיות מקבילות:
ב"ב:
דף כ"א ב' בגמ' דעשן המערכה (נטה כלפי דרום וכו') יש קצת חילוק בין פי' ר"א לפי' רגמ"ה בב"ב דף קמ"ז א'. [איתא בגמ': 'מוצאי יו"ט האחרון של חג הכל צופין לעשן המערכה, נטה כלפי צפון עניים שמחים ובעלי בתים עצבין, מפני שגשמי שנה מרובין ופירות מרקיבין. נטה כלפי דרום עניים עצבים ובעלי

אולם היוצאת מן הכלל היא מסכת מנחות, שם רואים בעקביות התאמה בין הפי' המיוחס לרגמ"ה לפי' ר"א ליומא¹⁰¹. ביחס לפי' מנחות חשוב לציין שבס' אור זרוע בהל'

כו) שפי' כרגמ"ה כריתות כ"ח א' ודלא כרש"י. וע"ע פ"א א' ושתה ציר או מוריסי' שדומה לשונו לל' רגמ"ה כריתות י"ח ב'.

מעילה:

עי' לעיל במס' חולין - דף נ"ו. דף פ"א א' 'כל שטומאתו ושיעורו שוה', מפרש דלא כרגמ"ה מעילה י"ז א'. (ועי' הערת הרב המו"ל הע' רא).

מאידיך עי' ס' א' 'תרי מיעוטי כתיבי ושמו הערופה'. דפי' מריבויא דה'. והוא כפי' רש"י ורגמ"ה במעילה י"א ב'. ואילו ברש"י כאן ובשאר מקומות (פסחים כ"ו, זבחים מ"ו, כריתות ו') לא כ' שהה' מיותרת אלא רק שהלשון משמע 'זו ולא אחרת'. אך בביאור המיעוט 'ושמו', דרגמ"ה ורש"י שם ג"כ פי' שהוא מיותר הו', ור"א לא פי' כן.

ועי' דף פ' ב' 'כי יאכל פרט למויק' וברגמ"ה מעילה י"ט א'. ועי' בהערת הרב המו"ל הע' קצו.

תמיד

דף כ"ח א' 'מתיא בן שמואל' פי' דלא כרגמ"ה תמיד ל' א' ורש"י מנחות ק' א' (אלא כרגמ"ה מנחות שם ועי' בהערה הבאה).

101. א. דף ז' א' 'אם אין שם אלא היא', פירש כפי' רגמ"ה במנחות ע"ב א'. ועי' בהערת הרב המו"ל הע' קכח.

ב. דף ט"ו א' 'אין לך עבודה שכשרה מערב ועד בקר'. פי' דהיינו שכשרה בלילה. וכ"ה בפי' רגמ"ה ובפי' רש"י כתי' מנחות פ"ט א'. ודלא כרש"י בסוגיין ובפסחים נ"ט ובזבחים י"א ובמנחות שם שפי' שאין עבודה שכשרה אחריה.

ג. דף כ"ח א' 'במתני' 'מתיא בן שמואל אומר' פי' כרגמ"ה מנחות ק' ודלא כרש"י ותוס' שם. וכן גרס 'בורקי' כגי' רגמ"ה שם.

ד. דף כ"ט ב' 'כל הקרב בלילה' פי' כרגמ"ה מנחות ק' ודלא כרש"י.

ה. שם 'כיצד יעשה יניחנו לשבת הבאה' פי' דהיינו שלא יקטיר הבזיכין, והוא כרגמ"ה מנחות צ' וק' וכרש"י (שאינו מיוחס) דף צ' שם. ודלא

הגשמים יש שובע גדול, ורוח מזרחית קשה לחיטים ומ"מ העניים עצבים משום שיש מחסור מחמת מיעוט הגשמים]. אולם עכ"פ יש לסייג את הדברים. דאחר שמצאנו לכמה מרבתינו הראשונים שהעתיקו מפי' זה למס' ב"ב וקראוהו ע"ש רבינו אליקים, אין אנו יכולים לאפוקי מדבריהם בגלל שמצאנו במקו"א שפי' ר"א ליומא אינו תואם במדויק את הפי' לב"ב, ויש ליישב.

חולין:

דף נ"ו א' פי' 'מיחל', מפרש כרש"י ודלא כפי' רגמ"ה בחולין י"ד א' ובמעילה כ"ב א'. דף ס' א' 'כל שיש לו מתירין בין לאדם וכו' מפרש כרש"י ודלא כרגמ"ה בחולין קי"ז ב'.

ערכין:

דף מג' א' 'הכל כשרין לקדש', ע"ש מח' רש"י ותוס', מפרש כרש"י, ודלא כרגמ"ה בערכין ג' א' שפי' כתוס'.

דף מ"ד א' 'יבוא דבר שבחשאי' וכו' אינו דומה לפי' רגמ"ה ערכין ט"ז א'.

תמורה:

דף נ' ב' 'מתכפר עושה תמורה', עי' מה שפי' ובהערות המו"ל, ואינו מתאים לגירסת פי' רגמ"ה תמורה י' א'.

דף ס"ג ב' 'כל שאינו ראוי לפתח' וכו' אינו כפי' רגמ"ה בתמורה ו' ב'.

כריתות:

דף מ"א א' בסוגי' דמטמא מקדש עני וכו' ע"ש הערת המו"ל (הע' לא) דאינו תואם לפי' רגמ"ה כריתות כ"ח א'.

דף נ"ב ב' 'אתיא שמה שמה'. עי' רש"י שכ' מאיזה פסוק נלמד, וכ"כ בכריתות ה' ב'. ובהוריות י"ב א' הביא פסוק אחר, וכ"כ רגמ"ה בכריתות שם. ורבינו אליקים הביא פסוק שלישי. דף ס"ו ב' 'עירוב והוצאה לשבת' וכו' מפרש דלא כרגמ"ה כריתות י"ד א'.

מאידיך עי' מ' ב' 'ומה במקום שלא קידש הגורל קדש השם' עי' הערת הרב המו"ל (הע'

פרק ראשון

[ב, א] [מתני'] **שבעת ימים קודם ליום הכיפורים וכו' מביתו, שאינו משמש מיטתו**^(א). פרהרין, מפרש בגמ' (מ ג). ומתקינין לו כהן אחר תחתיו, בלא פרישת שבעה^(ב). **שמא יארע בו פסול, בכהן גדול**^(ג), ויהא משמש זה תחתיו. **שמא תמות אשתו, ולא יהא ראוי לעבודה ביום הכיפורים**^(ד), **כדבר שנאמר וכפר בעדו וגו'**^(ה), רבי יהודה

חייש למיתה ולא רבנן דאינהו לא חיישי אלא לטומאה דשכיחא^(א). **אם כן, דחיישת למיתה. אין לדבר סוף, דאפילו באחרת נמי איכא למיחש.**

הא [ד]כהן גדול זורק את הדם וכו'^(ו), כדי שיהא רגיל בעבודה שלא יפשע בה ביום הכיפורים^(ז).

(א) משמע דייחוד עם אשתו מותר, ודלא כהפני' ו' א' בשי' רש"י שם [בפירושו לקושיית הגמ' שם בד"ה מביתו למה פירש] דנכלל בפרישה זו גם יחוד. [ורבינו יפרש קו' הגמ' שם כפירושים אחרים בראשונים דפריך שיהא מותר בתשמיש במקום שאין בו קדושת הר הבית (עי' תוס' ותו"י)].^(א) כן סוברים רוב הראשונים [תו"י וריטב"א ועוד] עפ"י פשטות הגמ' ג' ב', אמנם הר"י מלוניל והמאירי [לפי הדעה הבר'] סוברים שכן הוא רק לדעת ריש לקיש בקושייתו שם, אבל לפי מה דתי' שם ר' יוחנן מפרישין בכלל מתקינין, ועי' להלן ה' א' ר"פ אמר פרישת ז' איכא בינייהו, ועי' בשפ"א ד' ב' דכיוון לדברי הראשונים הללו. ואולי יש לדקדק עוד מלשון רבינו שהאריך לכתוב בלא פרישת **שבעה**, דתיקון כהן אחר לא צריך לכל ז' אלא סמוך ליוה"כ, ובגבו"א מסתפק בזה עיי"ש.

(ג) רש"י מוסיף: 'פסול טומאה המעכב מלבוא למקדש', ואולי לדעתו הא דמתקינין הוא רק מחמת חשש פסול המעכב בתורת כהונה לעבודה, אך רבינו דסתם אולי ס"ל שנכלל בזה אף חשש שמא לא יוכל לעבוד מחמת חולי וכיו"ב. [ועי' מש"כ להלן הערה קכ"ד].^(א) יתכן דסובר דמעכב ולכן הוסיף 'ולא יהא ראוי לעבודה כדבר שנאמר וכפר וגו', והיינו דעיקר הכפרה הוא דוקא יחד עם כפרת ביתו, והתו"י מסתפק אם מעכב או לא, והתוס' הרא"ש סובר דאינו מעכב, ועי' בגבו"א (סוד"ה שבעת ימים) שאף דסובר דמעכב אך מסתפק דאולי רק לעבודת הפר דכתיב 'והקריב וגו' את פר

החטאת וכפר בעדו ובעד ביתו ולא לעבודת השעיר, ונראה שכוונתו באופן שמתה לאחר שגמר את מתנות הפר בפרוכת ולפני מתן דם השעיר שם, דאל"כ מעכב עכ"פ מחמת חיסרון הסדר, אך מסתימת לשון רבינו נראה דכל העבודות שוות.

(ה) עי' בהערה הקודמת דיש קצת משמעות בדברי רבינו דמעכב שתהא לכה"ג אשה לכל העבודות, ואולי נסמך גם על פסוק י"ז דכתיב 'וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל' [ולא רק על פסוק ו' שנאמר על כפרת פר בלבד], וכשי' זו דמעכב בכל העבודות כן נראה מדברי הרמב"ם פ"א מהל' עיוה"כ סוף ה"ב, וכן מוכח בדרשת רבינו דוד הנגיד (נינו של הרמב"ם) בהעתקת תמצית דברי הרמב"ם שבהלכותיו בזה (נדפס לראשונה בקובץ בית אהרן וישראל רכ"ג, ד"ה ואין הבלדל, ועיי"ש דנחלקו האחרונים בשי' הרמב"ם ואכמ"ל).^(א) גמ' י"ג א'.^(א) משנה להלן י"ד א', ועי' בסמוך.

(ז) לכאורה נכנס כאן ביאור שלא במקומו, ואין לומר דרבינו גורס תחילת משנה דלהלן כאן, דהרי מפרש לה להלן י"ד א' במקומה, וגם מוכח מענינה דכל המשך המשנה שם כחטיבה אחת וצ"ב. [וגירסא שלנו בחלוקת המשנה כיו"ב בכל כתיבין]. ונראה להציע שהוסיף לפרש בכדי דלא תיקשי, שהרי הכה"ג צריך שיהא ראוי לעבודה בשבעת הימים שלפני יוה"כ כיון שהוא זורק את הדם ועושה עבודות היום בימים אלו, וממילא מן הראוי שיצטרך להקדים את פרישתו עוד ז' ימים, לכן כתב דעבודת ז' ימים אלו אינה אלא כדי להרגילו

[גמ'] תנן התם, במסכת פרה (ג ב). מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו וכו', מאי טעמא מעלה בעלמא^(ט). בירה, מפרש לקמן. צפונה ומזרחה, בקרן צפונית מזרחית של בירה מבחוץ^(ז) היתה אותה לשכה בנויה. בלי גללים, כלי שיש כדאמרינן התם (עורא ו ד) ונדבכין די אבן גלל, ל"א של צפיעי בקר כמו גללי בהמה^(א). בלי אדמה, שאינה

אפויה^(ב) דלא מקבלי טומאה. ומאי טעמא היו כל מעשיה בכלים שאינן מקבליים טומאה. כיון דטבול [יום] כשר בפרה, כדלקמן בפרק טרף בקלפי (נג ג) והזה הטור מכלל שהוא טמא מכאן לטבול יום שכשר בפרה, דאע"ג דטבול יום טמא לתרומה (ו) למעשר מיהא איקרי טהור כדכתיב ורחץ במים וטהר וכדאמרינן במסכת יבמות (עד ג)^(א), ואיכא

ולא בתורת חיוב עבודה, ולכן לא חייב בפרישה לצורך עבודת ימים אלו. ^(ט) צ"ע, דזה רק ר"י להלן ג' ב' דיליף דבעינן פרישה רק ליוה"כ ולא לענין פרה, אבל סתמא דגמ' בכל הסוגיא לפני כן מבואר דגם פרה ילפינן ממילואים וכסתם דברי ר"י ב' א', וא"כ למה כאן מפרש רבינו דהוי רק מעלה בעלמא. ואולי כוונתו רק על ההפרשה מביתו שאינו משמש מטתו וכנ"ל, דלענין פרה הוי זה רק מעלה בעלמא, דלא חיישינן כ"כ שמא ימצא אשתו נדה ותבטל ההפרשה, דיכולה ההזאה להיעשות ע"י כהן אחר לאחר ד' ימי פרישה מחדש, ודוקא ביוה"כ גם ההפרשה מביתו היא בכלל עיקר מצות פרישה שהרי אינה יכולה להידחות ליום אחר, והסגן שהותקן במקומו לא היה לו פרישה. ^(ז) אמנם רש"י (ד"ה צפונה וע"י רש"ש שם) מפרש דהלשכה היתה בעזרה, וכ"ה ברמב"ם פ"ב מהל' פרה ה"א, אבל רבינו מפרש לה דהיתה מבחוץ, דר"ל חוץ לעזרה וכפי' תוס' (ד"ה ומאי שנא) [דדוחק לומר דרש"י דכתב בעזרה] היינו דוקא לריש לקיש דכל המקדש קרוי בירה ורבינו שסתם בדבריו דבירה בהר הבית הוי דוקא לר"י ונמצא שאין מחלוקת בדבר. ואכן נראה בדעת רבינו דאף לר"ל דכל המקדש כולו קרוי בירה היינו דעיקר שמו נקרא על שם המקדש שבמקדש דהיינו לפניו מן העזרה, ונטפל גם הר הבית להיות בכלל המקדש ונקרא גם בירה, ולכן כאן דשנינו על פני הכירה הכוונה על המקום שלפני העזרה דוקא, ולהיפוך מזה ממש מתפרש בדעת רש"י והרמב"ם, דמפרשים דהלשכה בעזרה דהיינו אף לר' יוחנן דאף דבירה בהר הבית דוקא, אבל על פני הבירה מתפרש בעזרה ממש, ומצאתי כן בדעת רש"י

והרמב"ם בס' חזון נחום על משניות כלים סוף פרק א' בהשגותיו על ס' דרך הקודש [בנסדר מחדש, צמוד לס' הנ"ל (ע"י בס"ד) מופיע באות ג"ד]. ^(א) ברש"י פירש פעם כך ופעם כך וכדציין בגלה"ש, וע"י תשב"ץ ח"א ס"י קכ"א (מצויין בגלה"ש שבת ט"ז ב') דהביא כמה הוכחות דהוי מצפיעי בקר, וע"י ריטב"א ותו"י. ^(ב) ודלא כמשמעות רש"י כאן [וכמו שביאר התוס' ר"ד בדבריו] ובשבת ט"ז ב' דהוי מין אדמה רכה שחוקקין ממנה כלים דבהם אפילו נאפו בתנור אינן מקבלין טומאה, משא"כ במין אדמה סתמא שממנה יוצרים כלים מקבל טומאה משנצטרפו בכבשן או משנגמרה מלאכתו [ע"י ביצה ל"ב א' והובא בתוס' ר"ד שם], ורבינו מפרש באדמה רגילה ולפני שנצטרף בכבשן. וע"י בתשב"ץ שם דמפרש גם ברש"י כך וצ"ע, והתוס' ר"ד לא הסכים לפירוש זה וי"ל. [וע"י בתוס' ר"ד ובתשב"ץ מהמשנה פ"ג דכלים מ"ב דכלי אדמה שהוסק פיו בפתילה דטהור הא צירפן בכבשן טמא, והוכיח מזה התשב"ץ ע"ד פירוש רבינו דאין חילוק בין המינים ושכל ענין דוקא לפני צירוף טהור, וע"י בתור"י הלבן דמפרש דכשלא נתגבל כראוי לפני שנצטרף בכבשן לא יועיל הצירוף לעשותו לגמר כלין. ^(ג) טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה. [ומה שהוספנו כאן פסיק בין תרומה ובין מעשר הוא מוכרח לכאורה, שהרי חלוקים הם בדינם, ומה"ט צ"ל 'למעשר' בלי וא"ן. ומה שהביא רבינו מפסוק 'ורחץ במים וטהר', העירני ת"ח אחד שליט"א דבגמ' שם נדרש מהא דכתיב (ויקרא כ"ב ו') 'ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים', ואולי מסמיק לה גם על המשך

(אל) [על] פני הכפרת קדמה זה בנה אב כל מקום שנאמר פני אינו אלא פני קדים, אלמא כנגד כותל מזרחית שלעזרה צריך לעשות הזאת פרה, והכי נמי תנן במסכת פרה (ד' ז') הזה ולא כיון כנגד הפתח פסולה, הילכך תקינו רבנן שתהא הלשכה בנויה בקרן צפונית מזרחית. **כי היכי דניהוי ליה היכירא**, שיהא נזכר, שכשם שהלשכה בנויה במזרח צפון כך צריך לו לעשות מעשה פרה שחיטה בצפון^(ט), והזאה כלפי מזרח עזרה.

מנהני מילי, דיום הכיפורים ופרה טעונין פרישת שבעה, דכתיב גבי מילואים (ויקרא ט' ג') ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים וגו' עד כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם. לעשות זה מעשה פרה, דצריך פרישת ז' (כאשר עשה ביום ההוא כולי קרא כאשר עשה וגו').

למידק^(י) נמי הך קרא (נמדני יט ט) ואסף איש טהור^(ט), דמצי למיכתב קרא ואסף איש וידעינן דטהור מעליא הוא, דלא גרעה פרה מקדשים דחטאת קרייה רחמנא^(ט) כדלקמן^(י), וכתיב טהור שמע מינה דטהור כל דהו משמע. ומטבילין אותו, לאלתר ומיד היה נוגע בפרה. צדוקין, היו חולקין ואומרים טהור לגמרי בעינן במעורבי שמש. **דלא ליזלזלו בה**, דאתי למימר הואיל ואקילו בה רבנן כולי האי דנעבדת בטבול יום, איכא בה קילותא אחרינא, דאפילו נגע טומאה בכלים יכולין לעשות בהן מעשה פרה בלא טבילה, הילכך תקינו לה רבנן בכלים דלא מקבלי טומאה^(י). **דחטאת היא**, דפרה איקרי חטאת דכתיב (ט) למי נדה חטאת היא. **דחטאת טעונה שחיטה בצפון**, כדגמרינן בזבחים בפרק איזהו מקומן (מס' ט' ב') **דכתיב בה**, בפרה **אל נוכח פני אהל מועד**, וגמרינן לקמן בפרק הוציאו לו (ט' ב'),

נוסף י"ל דנלמד כן מיתורא דקרא ע"י אם אינו ענין, וצע"ק. ^(ט) דלא כתוס' מ"ג ב' (ד"ה לימד) דשללו טעם זה דאינו אלא לענין עבודה. ^(י) בהמשך הסוגיא. ^(יא) פי' מחדש, ומבואר דהיתה תקנה מיוחדת שלא להשתמש עם כלים הראויים לקבלת טומאה בכדי שיבינו שאם הכלים יהיו טמאים נפסל הקידוש וגם ההזאה, ודלא כרש"י כאן ורמב"ם בפיה"מ בפרה ג' א' דמפרשי דעשו בה מעלות הרבה כדי שיהיו זריזין בשמירת טהרה. ^(יב) משמע דשוחט פרה בצפון, וזה תימה דהרי נעשית בחוץ על הר הזיתים כנגד פתח אהל מועד, וברש"י כתב 'ולא שזו טעונה צפון שהרי היא נשחטת בהר המשחה' וכן כתבו כל הראשונים. אמנם יש משמעות כדברי רבינו בפיה"מ להרמב"ם בפרה שם, ועי' בתו"ט דתלוי בגירסאות בדבריו, אבל לשון רבינו לא מתיישב בכל ענין, ואולי לדעת רבינו צריך לשחוט באופן שרואה צד צפון של פתח אהל מועד. וצייין ת"ח שליט"א לרש"י לקמן ס"ח א' דכיו"ב שריפת פרים בצפון משם דכל

דכתיב (בפסוק ז') 'ובא השמש וטהר', ודרשינן לה גם על קרא קמא, דהיינו דמתחלק הקראי מדכתיב פעמיים 'מן הקדשים', דטהור תיכף בטבילה למעשר וטהור בהערב שמש לתרומה, אך יל"ע בזה קצת מברכות ב' ב' דמפרש לה וטהר שמשא. וכעין דברי רבינו כתב גם רש"י בכמה מקומות כלשון זה, עי' בזבחים י"ז ב' ד"ה והכא ובחגיגה כ"ג א' ד"ה להוציא, וצ"ע בזה. ונאף דמצינו לענין טהרת מצורע דכתיב כלשון זה ממש (ויקרא י"ד ח' וט'), אך קשה ללמוד משם ולא מרומז בסוגיא דיבמות, ואכמ"ל עוד בזה. ^(יג) המשך לדלעיל, ורוצה לומר דכיו"ב איכא למידק וכו' (ואין זה מתפרש כק"ו). ^(יד) היינו בנוסף על עיקר הדרשה שבתחילת דבריו מהא דלקמן ניתן ללמוד גם ממקרא הזה. ויל"ע למה הוצרך להוסיף על דרשת הש"ס דרשה שניה, ואולי כדי שלא תקשה קו' תוס' להלן מ"ג ב' ד"ה לימד האיך לומדים על שאר עבודות דפרה דכשר בטבו"י אף בפסולים בזו [לפי גירסת המפרשים שם בגליון], אך כיון דיש קרא

פרישת ז' קודם הקרבת שום קרבן^{כד} כי היכי דחזינן למילואים. מאי נפקא מינה, כלומר מה איכפת לן אי לא דמי אהדדי הנך ב' תיבות צוה וצוותו, דלא ילפינן חד מחבריה. והא תנא דבי רבי ישמעאל וכו' זו היא שיבה, מה ושב הכהן בתחילה חולץ וקוצה וטח ונותן שבוע להסגירו אף ובא הכהן נמי דכתיב בתריה חולץ וקוצה וטח ונותן שבוע להסגירו, ואע"ג דלא דמו תיבות אהדדי גמרי להו אהדדי, הכא נמי נידון צוה מצוותו. הני מילי דגמרינן מדלא דמי, היכא דליכא מידי [*דדמי] וכו'.

אימא כפרה דקרבנות, כגון קרבנות יחיד דכתיב בהו וכפר עליו הכהן בכמה מקומות^{כה}, דליבעו נמי פרישת ז'

לאו בת כפרה היא, אלא לטהר היא באה^{כז}. אלא אימא כוליה קרא ביום הכיפורים כתיב, ופרה דבעיא פרישת ז' מנלן, בתמיה^{כח}. מה להלן בצוואה (נמלני יט ז) זאת חוקת התורה פרה.

[ב, ב] דנין צוואת פרה דלפני עשייה, דברישא כתיב (טז) זאת חוקת התורה אשר צוה והדר ויקחו אליך^{כט}, והכא נמי במילואים (ויקרא טז) דברישא כתיב צוה ה' והדר לעשות, ואין דנין צוה דיום הכיפורים דלאחר עשייה, דכתיב (טז) ויעש (משה) כאשר צוה ה' [את משה], עשייה ברישא. ביום צוותו (טז) הוי נמי צוואה דלפני עשייה דכתיב בתריה להקריב את קרבניהם^ל.

ואימא [*צוואה דקרבנות], דליבעי

ד"ה ולפני ובשיח יצחק (בתוס' ד"ה ואימא).^{כא} כתב זאת כהקדמה לקו' הגמ' אח"כ ואימא צוה דקרבנות וכו' בפ"י הר"ח, ולאפוקי מקו' השיח יצחק על עיקר פירוש הנ"ל דתלוי בסדר דכתיב בפסוק ושם הרי כתיב קודם העשייה ואח"כ ביום צוה ה', ולכך כתב דמה דכתיב אח"כ להקריב את קרבניהם הוי עשיית הקרבה וכאילו כתיב שנית העשייה להדיא [ולפרש"י הנ"ל לא צריך לזה כמובן].^{כב} רש"י (ד"ה ואימא צוואה) מפרש על קרבנות ציבור, ועי' בריטב"א דהכי ריהטא כולה סוגיא דומיא דמילואים. ולכאור' צ"ב שהרי במילואים היו גם קרבנות יחיד [ולמסקנת הסוגיא להלן ג' ב' לכו"ע היו מהם של יחיד]. ואמנם רבינו כתב לפרש על כל הקרבנות, ומסיק 'כי היכא דחזינן למילואים', והיינו כנ"ל משום דהיו שם הן של העם והן של יחיד.^{כג} כ"ה גם ברש"י. ואולי מכון ליישב בזה קו' גדולי האחרונים דהרי גם קרבנות ציבור מכפרים וכדכתיב בשעיר חטאת 'לכפר עליכם', אמנם הדבר חלוק, דבק"צ לא נאמר דהכהן מכפר עליו ולכן לא מסתבר כ"כ לרבות פרישת הכהן בכל קרבן ציבור רק ביוה"כ דכתיב

מעשי חטאת בצפון ודפח"ח, אף דיש לחלק קצת בין הנושאים], וזה פירוש מחודש בסוגיא דלא מצינו כן בראשונים.^{כד} אולי מרמז דאף דפרה אדומה מכפרת כמבואר במו"ק כ"ח א' (והובא ברש"י עה"ת במדבר כ' א') מ"מ אינה באה לכפרה, ובלשון הקרא 'לכפר' ע"כ שהוא דבר הבא לכפרה. [ועי' ברש"י דמכפרת רק מקופיא, ואולי דבריו עולים יחד עם דברי רבינו דכתוצאה ממה שלא באה לכפרה מכפרת רק מקופיא, ועי' בגבו"א ד"ה לעשות].^{כה} תיבה זו צ"ב, ואולי הכוונה לפרש דקו' הגמ' דלא יצטרך פרישה כלל, ולאפוקי דלא נפרש דפשיטא ליה גם בקושיא דצריך פרישה ורק לא ידעינן מהיכן ילפינן לה.^{כז} כן פי' התוס' בפ"י הב' [ונראה דאף לפי א' מתפרש עיקר תי' הגמ' כך], וזה דלא כפי' רש"י (נדפס בסוף עמוד א') דכתיב דלפני עשייה, קיום המצוה, הרי דלא מפרש לה לענין קדימת לשון הפסוק אלא לענין קדימת גוף הציווי לקיומו, דביוה"כ נאמר אחרי עשיית העבודה דנתקיים כמו שצוה, משא"כ בפרה דנאמר הציווי על העשייה שעתידה להיות. [ובעיקר החילוק בין פרש"י ותוס' כ"כ בס' יד דוד (ברש"י

קרבת, דאין זמן קבוע. דיומא איתנהו ויומא ליתנהו^א, כלומר איכא יומא דאתו איכא יומא דלא אתו.

ואימא רגלים, דכהן המקריב קרבן בהן ליבעי פרישה, דקרבת רגלים נמי מכפרים דגמרין במסכת שבועות (ע"ש טז ע' וי) דמכפרין על טומאת מקדש וקדשיו והוי דבר שקבוע להם זמן^ב. דבר שנוהג פעם אחת בשנה, כגון יום הכיפורים. ואימא רגל אחד, מהנהו ג' רגלים אי פסח אי עצרת אי סוכות, דחד מינייהו לא הוי אלא פעם אחת בשנה. וכי תימא לא ידעינן הי מינייהו הוי, דליבעי פרישה טפי מאינך, איכא לתרוצי בהכי דודאי איכא למידע שפיר, איבעית אימא חג המצות הואיל ופתח בו הכתוב תחילה, דבכל מקום חג המצות כתוב תחילה ולהכי דין הוא דליבעי פרישה ז'. ואיבעית אימא חג הסוכות אית בהו רבותא מהנך, הורצה מצוותו שמקריבין בו שבעים פרים^ג, ועוד שטעון סוכה ולולב

כמילואים. מי ידעי היכא מתרמי^ד, כלומר דמי ידע כהן מתי יבוא לידו קרבן דליעביד קודם פרישת ז'^ה. אמרי בעלמא^ו, כלומר ודאי בכהן בעלמא דאתי בלא משמרה כגון ברגלים וכדגמרין במס' סוכה בפרק החליל (סוף טז ב'^ז) וכי יבוא הלוי מאחד שעריך וגו' ובא בכל אות נפשו ושרת וגו' (דנתי יט ו'), וכל המשמרות שוות, וההוא כהן ודאי דאתי ברגלים לא בעי פרישה משום דלא ידע היכא מיתרמי באיזה יום, אלא בשאר ימות השנה תיבעי כולה משמרת בית אב ז' ימי פרישה קודם זמנה, דזמנה לא הוי אלא יום אחד, דמשמרה מתחלקת לז' בתי אבות וכל בית אב עובד יום אחד [ואם^ח] ההוא יומא לא מתרמי ליה בשאר יומי ודאי לא מתרמי דהא לא זמנה לעבוד, וקודם אותו יום מיהא ניעביד כולה פרישת ז' דשמא יבוא לידי קרבן יחיד, דכתיב ביה (קרבן) [כפרה] וכפר עליו הכהן. דבר שקבוע לו זמן, כגון יום הכיפורים ממילואים דהוה נמי זמן קבוע. לאפוקי

הגירסא בכת"י אוק' ובכת"י ק' א', אמרי בעלמא לא ניבעי ליה פרישה לכולה משמרת בית אב [תיבעי פרישה. כט] אך לכאור' צ"ב דהא קו' הגמ' היתה בקרבן יחיד וכדברי רבינו לעיל, והרי אין הכהנים שוים במשמרות אלא בקרבנות הבאים מחמת הרגל בלבד, וכמבואר שם נ"ו א'. ^ז כנדצ"ל. ^א כ"ה בכת"ל וכת"י אוק', וכן הגירסא בתוס' ר"י הלבן, ועיי"ש דאין התמידים בכלל אע"פ דקבועים כל יום. ^ב ע"י לעיל הערה כ"ה דאע"פ שאין להם את המעלה של ק"י דהכהן מכפר עליהם, אע"כ כעת מקשה הגמ' דנילף כל קרבן הבא לכפרה, ואף דעיקר הבאתן לקרבן רגל, מ"מ כיון דכל אחד מכפר על עבירה מסויימת נחשבים כולם כבאים לכפר. ^ג גירסתנו מרובה מצוותו ולפי"ז שייך לפרש רק שיש בו ריבוי מצוות וכדפרש"י, אבל לרבינו דגורס הורצה מצוות

וכפר בעדו וגו' ובעד כל קהל ישראל, אבל בקרבנות יחיד דכתיב 'וכפר עליו הכהן' היה ראוי לחייב פרישת הכהן כדי לכפר עליו, כן נראה הביאור בדברי רבינו וכן מדוקדק בלשון רש"י והראשונים [ולא כמו שכתבו כמה אחרונים דעיקר הדיוק ברש"י משום דבק"י כתיב 'בכמה מקומות' משא"כ בק"צ דכתיב רק במעט מקומות, דזה דחוק]. ואף דאח"כ מקשה הגמ' ואימא רגלים ומפרש רבינו דאף הם מכפרים, היינו דאף דמקודם מסתבר להש"ס יותר לפרש על ק"צ, אך אחרי שדחו אפשרות זאת נחית דרגא להקשות דנרבה ק"צ הקבוע להם זמן שאף הם מכפרים בכללות. ^ד כ"ה בהרבה כת"י. ^ה השמיט מש"כ רש"י ד'הלא ע"י פייס היו עובדין', דסובר רבינו דבקרבנות יחיד אין פייס וכדהקשו כל המפרשים על רש"י ממתני' לקמן כ"ו ב'. ^ו כן היא

פרישה ולא ליום אחר^(ל). רב אשי אמר, היינו טעם דשמיני לא בעי פרישה (למימ'). מי איכא מידי דעיקר רגל, כגון ימי החג שלפניו לא בעי פרישה. מפל, שמיני טפל לשאר ימי החג הוא [ג, א] פז"ר קש"ב, פייס בפני עצמו, כדאמרינן במסכת סוכה בפרק החליל (סג ב) בשמיני חזרו לפייס הרגלים, שכל המשמרות חוזרין ומפייסין עליו בפני עצמו כבתחילה, אע"פ שנשתיירו שם משמרות שלא שילשו בפריס, לא היו עושין אותו פר הבא בשמיני אלא על ידי פייס. זמן בפני עצמו, שהחיינו (ד', ב) שאר ימים פריס ואילים והכא פר (ואילים^{לח}). רגל בפני עצמו, דלא בעי למיתב בסוכה כבשאר יומי^{לט} ותו דבעי הלנה^מ. קרבן בפני עצמו, דבשאר ימים פריס ואילים והכא פר ואיל^{מא}. שיר בפני עצמו, שיר אחר שאין אומרים בשאר ימי החג. ברכה בפני עצמה, שאין אומרים חג הסוכות אלא שמיני חג העצרת^{מב} בין בתפילה בין בקידוש^{מג}. תשלומין דראשון, טפל לראשון.

ואתרוג וערבה והדס^{לד}, והילכך לחד מיניהו דתרתו רגלים ליבעי פרישה, להי דבעי מיניהו^{לה}. דנין פרישת שבעה ליום אחד, יום הכיפורים שמפרישין ז' ימים קודם בשביל עבודתו בלבד, ובמילואים נמי הופרש ז' כדי לעבוד ביום שמיני לחוד כאמור בענין. חג המצות וסוכות הוי פרישת ז' כדי לעבוד ז' ימים.

ואימא שמיני של חג, דכהן המקריב בו ליבעי פרישת ז' דהוי פרישת ז' ליום אחד. יום הכיפורים שאין קדושה לפניו, ומילואים נמי (שיש) [שאינ^{לז}] קדושה לפניו כגון יום שמיני. ולא קל וחומר הוא, בתימה, וכל שכן דתיבעי ליה פרישת ז' הואיל ואית קדושה לפניו, דהשתא ומה יום הכיפורים שאין קדושה לפניו מיבעי פרישה כל שכן האי. אמר רב משרשיא, לא (ד)ילפינן הך קל וחומר מיניה, דהזה כתיב, כאשר עשה ביום הזה, מריבויא דהזה דמשמע כזה, כלומר ליום שיהא כזה דליכא קדושה לפניו ליבעי

מתפרש הן לענין ריצוי דקרבתו והן לענין ריבוי מצוות [ומיהו לא מצאנו בכת"י כגירסא זו וכן בדק"ס לא העיר בזה וצ"ע], ובכמה כת"י הגירסא מרובה כפרתו, וזה עולה היטב לפי פ"י הראשון שמקריבין בו ע' פריס].^{לז} רש"י לא מחשיב כל מין של הד' מינים לריבוי, ואולי גם זה תלוי בגירסאות, דלרש"י שגרס מרובה מצוותו הוי כל הד' מינים מצוה אחת, אבל לגירסת רבינו הורצה מצוותו הרי כל מין מרצה בפנ"ע. ורש"י הוסיף גם ערבה דהושענא וניסוך המים ורבינו לא הזכירם וצ"ע ק. ^{לח} משמע דניתן לבחור איזה שרוצים [ואולי גם ניתן לשנות ולפרוש פעם לזה ופעם לזה וצ"ב]. ^{לז} תיקון מוכרח, וכן מוכח גם מדברי רבינו בסמוך. ^{לז} בכת"י היה נראה לקרות תיבה זו 'אחד', אבל מתוך הענין מוכח דצ"ל 'אחר'. ^{לח} הכוונה האות הד' של הסימן פז"ר קש"ב דהיינו ק מתפרש לענין קרבנות דחלוק משאר

הימים, וצ"ל 'הכא פר ואיל'. והקפתי כל זה בעגול מפני שרבינו מפרש לה להדיא להלן ואין כאן מקומו. ^{לט} נראה דר"ל דהתורה לא צייתה לשבת בסוכה ביום הח' וממילא גם יש בזה איסור 'בל תוסיף'. [ובתוס' כתבו בשם רש"י שאין יושבין בסוכה, וברש"י לפנינו שאין שם סוכות עליון]. ^מ ר"ל חיוב לינה, וכן פ"י תוס' בשם ר"ת. ^{מא} רש"י כתב גם דחלוק מספר הכבשים שבכל חג מקריבים י"ד כבשים ובשמיני רק ז' כבשאר יו"ט, ורבינו כתב רק את החלוק שיש בפריס ואילים בין יחיד למרובה, אבל הכבשים שהתמעטו במספר לבד לא חשיב. ^{מב} כנוסח השו"ע סי' תרס"ח ס"א, ודלא כהרמ"א שם דאין מזכירין חג וגם לא כרש"ל וט"ז [מובא במשנ"ב שם סק"ד] דאומרים יום שמיני עצרת החג הזה, ועי' לבוש וא"ר שם שהביאו כמה ראשונים דס"ל כהשו"ע. ^{מג} כפ"י תוס' בשם ר"ת.

(טז כט ט) בענין יום הכיפורים, וביום הכיפורים לא הוּו אלא איל אחד. אפילו תימא ר' אלעזר בר"ש, סבירא ליה דנין פר אחד ואיל אחד וכו', דהתם כי קאמר תרי לא אמר אלא אחד דחובת היום וחד למוספין דלאו לחדא מילתא קאתו. ה"ג לאפוקי עצרת דתרווייהו חובת היום, דאותו קרבן דכתיב באמר אל הכהנים (ויקרא כג יט) חובת היום הוא.

ואימא ראש השנה דפרישתו ז' וכו', ואית ביה פר ואיל, דכתיב בענין ראש השנה (ו)בפרשת פנחס (נמדנר כט ג) ועשיתם עולה וגו' עד פר בן בקר אחד (ו)איל אחד, והיינו חובת היום^(טז) דלא אשכחן שום קרבן בראש השנה אלא אותו בלבד. דנין יום הכיפורים דהוי פר ואיל שלו של כהן, מפר ואיל של מילואים שלו [ג. ב] [*הניחא] למאן דאמר קח לך משלך, דהיכא דכתיב קח לך כגון גבי מילואים^(טז) דכתיב (ויקרא ט ג) ויאמר אל אהרן קח לך עגל וגו' משלך משמע, איכא למימר כדקאמרת מפר ואיל של מילואים. אם כן^(טז) דאפילו קח לך משל ציבור משמע מאי טעם שני קרא בדיבוריה

ואימא עצרת, שבועות, דפרישת ז' וכו' וליכא קדושה לפניו. דנין פר אחד ואיל אחד, דכתיב בעניינא דיום הכיפורים בפרשת אחרי מות (טז ג)^(טז), ואע"ג דב' אילים הוּו אילו ואיל העם, לכל חד וחד מיהא לא הוי אלא איל אחד^(טז). מפר אחד ואיל אחד, דכתיב גבי מילואים בפרשת ויהי ביום השמיני (ויקרא ט ג), ואע"ג דלא כתיב אלא עגל, מין פר מיהא קא חשיב ולא דייק השתא [בין] עגל לפר^(טז). לאפוקי עצרת דאשכחן בה ב' אילים לעולה, בפרשת אמור אל הכהנים דכתיב (ויקרא כג יט) והקרבתם על הלחם שבעה וגו' עד ואילים שנים יהיו (לכם) [עולה לה']. והכי נמי מצי למיפרך דב' פרים נינהו בפרשת פנחס (נמדנר כט ט) אלא חד נקט^(טז) [*הניחא למד] יום הכיפורים איל אחד הוא, איכא למימר דנין פר אחד ואיל אחד. אלא למאן דאמר ב' אילים נינהו, דקרבן העם הוי ב' אילים. מאי איכא למימר, השתא לא מצית אמרת דנין פר אחד וכו', דבין כהן ועם הוי ב' אילים^(טז). האמור כאן, בסדר יום הכיפורים באחרי מות, היינו ההוא איל גופיה דכתיב בחומש הפקודים בפרשת פנחס

וכדכתב רבינו לעיל, משא"כ האיל של המוסף הרי מכפר הן לכה"ג והן להעם בנוסף על האיל של היום ונמצא דלכל אחד יש ב' אילים. ואולי הלשון צריך תיקון קצת אמנם כן ברור בכונתו. [ומכאן ואילך הוא דיבור חדש על המשך תיבות הגמ']. (טז) ר"ל דע"כ נכלל בחובת מוספין אלו אף חובת היום, דאין קרבן מיוחד לחובת היום בנוסף למוספין אלו. (ג) ואמנם רש"י מפרש כגון עשה לך שתי חצוצרות כסף ולא פי' כגון מילואים, משום דלמסקנא במילואים כו"ע לא פליגי דהוי משלו וכאילו כתיב מפורש בקרא, וממילא למסקנא מוכח דפליגי בחצוצרות וכדמסיק הגמ', וצ"ל דרבינו מפרש לה על מילואים כפי ההו"א. (טז) כן גורס רבינו בדברי רבי יונתן [וכן הגירסא בכמה

(טז) דלא כפרש"י (ד"ה דנין) דכוונת הסוגיא פר אחד ואיל אחד שבמוספין כפ' פנחס אלא כרבינו תם המובא בחי' הריטב"א, וכל אחד מהראשונים הוכיח כשיטתו מהמשך הסוגיא. [ועיי"ש בריטב"א דמסיק כר"ת ומיישב את ההוכחה נגדו, וע"ע בתוס' רא"ש ובתוס' ר"י הלבן]. (טז) דאיל המרצה על העם לא מרצה על הכה"ג וכן להיפך, ונמצא דהוי איל אחד לרצות על כל אחד. (טז) כפרש"י, ועי' תו"י וריטב"א פירושים אחרים. (טז) ר"ל אלא חד פירכא נקיט, ועי' תוס' ד"ה אלא (השני) ובתוס' ר"י הלבן ובשיטה להר"א מוסא (סוד"ה ואימא עצרת) ובגבול"א (ד"ה דנין). (טז) ר"ל דאינו דומה לדלעיל דאילו של כה"ג ואיל העם נחשב לאחד ולא לשנים כיון דמכפר איל אחד על כל אחד

וכתיב קח לך. כביכול משלך, כלומר אילו איפשר הדבר להיות בשלך הייתי רוצה אבל אין ציבור מתכפרין אלא בשלהן, ומשום כעס קאמר להו הכי לפי שלא היו עושין רצונו של מקום. ע"א ולח"מ נמי הוא, כביכול משלך, כלומר אי אפשר לאומרו אבל אם אפשר לאומרו, משלך אני חפץ יותר משלהם^(ב). בזמן שאין עושין רצונו וכו' כתיב ועשית לך וגו'. וניהדר למילתין דלעיל^(ג), עד כאן לא פליגי אלא בקיחות דעלמא, דאפילו למאן דאמר קח לך משל ציבור לא קאמר אלא בקח לך דעלמא כגון (שמוס ל לה) קח לך סמים. אבל הני, דמילואים ויום הכיפורים. פרושי קא מפרשי דמשלך הוא ולא משל ציבור, דאע"ג דלא כתיב ביום הכיפורים קח לך עשה לך^(ד), והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו (ויקרא טו ו) מיהא כתיב ביה, דההוא ודאי משלו הוא. שמע מינה קח לך משלך^(ה), דאם כן קח לך עגל בן בקר משל ציבור הוא, ליכתוב קרא קחו שעיר עזים ועגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה מאי האי ד[נהדר] וכתב לשון יחיד קח לך עגל וגו' אלא שמע מינה קח לך משלך. שמע

מינה האי דכתיב לו בהאי קרא בזאת יבא אהרן משלו הוא. רב אשי הדר מתרץ טעמא באנפי נפשיה, דנין פר לחטאת ואיל לעולה דיום הכיפורים מפר לחטאת ואיל לעולה דמילואים. עבודה בכהן גדול, דיום הכיפורים. לאפוקי קושייתן^(ו), כגון רגלים וראש השנה וקרבתות דלאו עבודה בכהן גדול. אילמא תחילה בכהן גדול, דכי היכי דתחילת עבודה שנעשית במילואים כהן גדול עשאה, ביום הכיפורים נמי בכהן גדול עשאה היינו קמייתא. דנין עבודה בכהן גדול תחילה במקום, מה במילואים תחילת עבודה במקום שנעשית בעזרה את יום של מילואים נעשית, ביום הכיפורים נמי תחילת עבודה לפני לפני, כהן גדול עשאה ביום הכיפורים ראשון, ואע"פ שיש דברים הנעשין בשאר ימות השנה לפני לפני^(ז), כגון פר העלם דבר של ציבור ושל משיח ושעירי ע"ז הנשרפין, דטעונין הזאה על הפרוכת דהיינו לפני [נ]על^(ח) מזבח הזהב של מזבח הפנימי, קודם יום הכיפורים ראשון מיהא

כת"י, דאם קח לך לא בא לאפוקי משל ציבור אם כן למה נאמר כלל והיה ראוי לכתוב ולקחת ותו לא. ^(א) ב' פירושים אלו גם ברש"י. ^(ג) לתרץ קושיית הגמ' דמקודם 'אלא למ"ד משל ציבור מאי איכא למימר'. ^(ד) דלאו דוקא בלשון זה מתפרש דהוי משלך אלא גם לשון מפורש אחר, כגון 'אשר לו' דכתיב בפר חטאת של אהרן ביוה"כ דבא מממון שלו ולא רק דמכפר עליו, ומשם גילוי על שאר קרבנות של אהרן דכתיבי בפסוק ג' דלא רק מכפרים עליו אלא גם באים מממונו (ועי' תוס' ג' א' ד"ה אלא). ^(ה) לפי סדר דבריו נראה דגורס קודם דרשות דקראי של יוה"כ ואח"כ דרשות קראי של מילואים, אך לא מצאנו כגירסא זו באף כת"י. ^(ו) לפנינו [ובכמה כת"י] הגירסא 'לאפוקי

כולהו קושייתין' [אך בכת"ל ואוק' לא גרסינן לה]. ^(ז) מש"כ 'לפני לפני' לאו דוקא, אלא ר"ל דנחשבות ההזאות על הפרוכת ותשלומן על מזבח הפנימי כאילו נעשות לפני ולפנים ממש [ואולי ההזאות על מזבח הפנימי מצד עצמן נחשבות כלפני ולפנים, כיון דגם בסדר עבודת יוה"כ נשלמות העבודות בהזאות על המזבח, ולכן יש להם חשיבות כדבר הנעשה לפני ולפנים, וכן משמע מהמשך דבריו במש"כ 'לאפוקי ר"ה ורגלים דהזאותיו על מזבח החיצון', ומשמע דאם היו ההזאות על המזבח הפנימי, אף שאין מזים על הפרוכת לא הוי אמרינן כן], וזה חידוש בגדר הזאות אלו. ^(ח) אולי צריכים לתקן כן.

עיכוב הוא. וכי תימא הכי נמי, דכל האמור במעשה יום הכיפורים מעכב בו לעבודה. ולא קתני מפרישין, אלא מתקנינן אותו בלא פרישה, אמאי והא פרישת ז' מעכב בו ואם אירע פסול בראשון לא יהא זה¹⁰ ראי לעבודה. ליתני או אידי ואידי מתקנינן, דליתני גבי כהן גדול נמי מתקנינן כהן גדול מביתו. או אידי ואידי מפרישין, דליתני נמי ומפרישין כהן אחר תחתיו. אמר ליה, ר' יוחנן לריש לקיש. אלא מר דפריך לי הכי, מהיכא קא יליף לה. וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן, כלומר למשה ששת ימים והדר ויקרא ה' למשה. מאי ששת, דליכתוב קרא וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ויקרא וגו', אלא להכי כתיב ששת ימים ללמדך מריבויא דקרא¹¹. זה בנה אב, פסוק זה בנין אב דמיניה גמרינן כל הנכנס למחנה שבינה, כגון ביום הכיפורים שנכנס בו ביום כהן גדול לפני ולפנים להקטיר קטורת. אמר ליה ודאי לא בעי אלא ו', אלא מתניתין דבעי ז' ר' יהודה בן בתירה היא¹² דחייש לקמן לטומאת ביתו, דשמא יבוא על אשתו ותמצא ספק נדה, דכי נמצאת נדה אחר זמן נמצא דבעל ספק נדה והוי טמא ז'¹³, דכתיב (ויקרא טו מד) ותהי (טומאתה) נדתה עליו מה היא טמאה ז' אף בעלה טמא ז'¹⁴.

[ד, א] (או) אחד זה ואחד זה¹⁵, בין כהן

לא אירע אותו מעשה¹⁶, ונמצא דכהן גדול עבד תחילה לפניו ביום הכיפורים. לאפוקי הני¹⁷, רגלים (ל) [נ] ראש השנה דלאו תחילה נינהו, דעבודתם במזבח החיצון וכל ימות השנה עובדים שם.

ר' יוחנן מתני חדא, דלא מפיק מקראי דכאשר עשה ביום הזה פרישת ז' לפרה אלא דיום הכיפורים לחוד. וז' ימים קודם שריפת הפרה, אלמא דלפרה נמי בעי פרישת ז'. תריץ, מעלה בעלמא, הוא דעבוד רבנן לפרה דאצרכוה לכהן דפרה פרישה ולא מדאורייתא, ולהכי עבוד בה מעלה משום דחמירא טפי דלמילוי המים בעינן טפי טהור ממעי אמו, וכדגמרינן במס' סוכה בפרק הישן (פג ב) חצירות היו בירושלים (כפויות) [בנויות] על גבי סלעים ותחתיהן חלל מפני קבר התהום ומביאין נשים מעוברות ויולדות שם ומגדלות שם בניהן לפרה ומביאין שוורים וכו'¹⁸. והאמר רב מניומי וכו', אלא דר' יוחנן נמי מתני תרתי, וקשיא דר' יוחנן אדר' יוחנן. דרביה הוא, מפומיה דרביה דר' ישמעאל וליה לא סבירא ליה, דכי אתא רבין אמר ר' יוחנן משום ר' ישמעאל וכו'. מר¹⁹ מהיכא קא יליף, להפריש ז' ליום הכיפורים. ממילואים, כדלעיל לעשות לכפר אלו מעשה יום הכיפורים. מעכב בהן כדלקמן (פ ב) ועשית לאהרן ולבניו ככה (שמוט טו לה), דככה

דסובר דהך חשש דטומאת ביתו הוי טעם חדש לכל הז' ימים ולא ילפינן כלל מסיני, ולא כהתו"י דכתב דהוא רק טעם על הוספת היום השביעי, ועי' בחי' הריטב"א ובתוס' רא"ש שדנו בזה. ¹⁰ עי' לקמן ו' א' בסוגיא שם, ועיי"ש בראשונים אמאי אין זה ודאי. ¹¹ לכאור' אין זה דרשה שהרי מפורש כן בהמשך הפסוק 'טמא שבעת ימים', וצ"ע. ¹² לפנינו 'זה וזה', וגירסת רבינו 'אחד זה ואחד זה', וכ"ה בכל כתי"י.

¹³ של העלם דבר מבי"ד או של כהן משיח. ¹⁴ לפנינו בגמ' גרסינן תיבות אלו לפני כן, וכ"ה בכל כתי"י. ¹⁵ רבינו הרחיב כאן בזה ולא לעיל ב' א' לענין הא דמשתמשין בכלי אבנים, וזה לשיטתו ששם הוא מטעם אחר וכמו שפי' שם. ¹⁶ כגירסת כתי"ל ואוק' [ועל משקל הא דלהלן בגמ' 'אלא מר מהיכא יליף לה']. ¹⁷ ר"ל השני. ¹⁸ כפי' ב' בתו"י דילפינן דוקא מיתור דקרא. ¹⁹ מהלשון 'אלא' דנקט רבינו בפירושו, משמע

בזאת יבא אהרן וגו'. בעניין האמור למעלה בפרשת ויהי ביום השמיני גבי מילואים^(א). אף לדורות וכו' ומשמש יום אחד, ביום הכיפורים. לאפוקי צדוקין, שחלוקין הן בכך על חכמים שאומרים שנותנים מבחון הקטרת על הגחלים ומכניסין אותו כשהוא מעושן^(ב) לפני ולפנים, דדייקי האי קרא (ש פסוק ג) כי בענן אראה על הכפרת, וחכמים דייקי ליה לקרא בדרשה אחרינא כדלקמן (ג ב) ואמרי דיהיב ליה לקטורת בכף וגחלים במחתה מקמי דליעול לפני ולפנים, ולהכי מוסרין שני תלמידי חכמים מתלמידי משה, שילמדו לו סדר העבודה כדי שלא יטעה בדבר שהצדוקין מורין בו. נכנסו מיום תחת דם, כלומר מתוך דבריך אנו למידין הזאת מים גבי כהן דפרה ויום הכיפורים, תחת הזאת דם שעשו במילואים. האי בזאת, יבא אהרן וגו' מיבעי ליה לגופיה, למאי דכתיב בתריה

גדול הפורש קודם יום הכיפורים ובין כהן הפורש לשרוף את הפרה. מכל הטאות דבית המקדש, לא איפשר בציר מב' פרות, אחת שעשה משה ואחת שעושין בכל עת, שאותה של משה צריכה שתהא קיימת לעולם דכתיב (ויקרא יט ג) ויקחו אליך שלך תהא קיימת, ומאותה של משה מערבין באותה שעושין^(ט), ולהכי מזין עליהם דהיינו דומיא דמילואים דגמרינן מינייהו. דהא הואי הזאה במילואים. דכתיב (שס מ ל) ויז על אהרן על בגדיו. הזאה דמי חטאת. דתני ר' חייא, לקמן בסמוך בבביתא. תחת הזאת דם שהיה במילואים. הזאה בסיני מי הוה, כלל לא מדם ולא מים^(ז), אמר ליה מעלה בעלמא, עבוד רבנן דעביד הזאה בפרישת פרה ויום הכיפורים אבל מדאורייתא לא.

בוותיה דר' יוחנן, ממילואים. מאי היא, כלומר במאי משתעי האי קרא דקאמר (ט"ז א)

אח"כ. ועי' ברש"י דהקשה על עיקר הפי' דהלשון כל חטאות משמע יותר משנים, ולכאוי' לא קשה, לא מיבעיא לפי הריטב"א דנטל מכולם שמעורב בהם משל משה, אלא אף לרבינו הרי לכתחילה מצריך ליתן מכולם ורק בדיעבד סגי בב[.]^(ו) והזאת דם הברית שהיתה שם לא נחשבת להזאה וכמו שכתבו התוס' כאן, ויתכן עוד דסובר רבינו דכל הזאות הדם היו על המזבח כדי לכפר על העם, וכדפי' רש"י בחומש עפ"י התרגום וכמו שהעירו השפ"א ואחרונים נוספים על התוס'. [ועי"ש בשפ"א מה שהקשה על תוס' דהך הזאה היתה לפני מ"ת או ביום שלאחריו (ור"ל לפני שעלה משה להר) ולא בימי הפרישה שלו, ויתכן לפי זה לפרש גם בש"י רבינו כן].^(א) בתו"י ובתוס' הרא"ש ור"י הלבן כתבו עפ"י הירושלמי, דנלמד השייכות למילואים משום דבפסוק א' כתיב 'אחרי מות שני בני אהרן' וזה היה ביום ח' למילואים, אך רבינו וכן רש"י לא הזכירו כלל משם, ולדעתם לפי הירושלמי הוי לימוד בפנ"ע מפסוק זה.^(ב) תיבה

^(ט) נראה ביאור הדברים, דכיון שהובטח שיהיה קיום לעולם לאפר פרה שנשרף בימי משרעה, לכן אף שלכתחילה צריך להזות מכל הפרות אך בדיעבד נוטלין לכל הפחות מפרתו של משה, וכ"כ המשנה אחרונה פרה פ"ג מ"ה בביאור המשנה שם דלכתחילה מכל ז' ובדיעבד אף מאחד דהיינו משל משה, וציין לתו"י שם במ"ג שכ' עד"ז. [ועי' ריטב"א שמפרש דבכל אחד היה מעורב גם קצת משל משה, ולכן בכל הזאה יש גם משל משה, וכ"כ כמה קדמונים ברש"י עה"ת במדבר י"ט ט' (עי' בנחלת יעקב בשם אביו ובמנחת יהודה שהובא בפ"י ר"א אבן מוסא כאן ובאד"א ריש פ' חוקת), וברש"י כאן בפ"י הב' ניתן לפרש כמו שפי' רבינו דמזה גם משל משה או כפי' הריטב"א דעירבבו בתוכו משל כולם שבכל אחד היה משל משה, וכן מפרש החס"ד על התוספתא פרה סוף ג, בהא דשינוי שם דמהאפר שנתן בהר המשחה (בימי משה) היו כהנים מקדשין ממנו, דהיינו דהיו מערבין ממנו עם אפר כל פרה אדומה שנעשה